

УТВЕРЖДЕНО
Постановление Министерства образования
Республики Беларусь
27.07.2017 №91

Вучэбныя праграмы па вучэбным прадмеце
«Беларуская літаратура»
для V–VII класаў устаноў агульнай сярэдняй
адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і
выхавання

БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПСКА

Вучэбныя праграмы па беларускай літаратуры для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі распрацаваны ў адпаведнасці з канцэпцыяй вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура». Галоўная мэта навучання прадмету — далучэнне вучняў да мастацтва слова ў кантэксце духоўнага і сацыяльна-гістарычнага жыцця народа і фарміраванне на гэтай аснове мастацкага мыслення, эстэтычных пачуццяў, чытацкай і маўленчай культуры, выхаванне чалавека з глыбокім гуманістычным і дэмакратычным светапоглядам, з развітым пачуццём нацыянальнай і асабістай самапавагі, патрыёта, адданага агульначалавечым ідэалам, асобы з выразна выяўленымі творчымі схільнасцямі, здольнай успрыманне прыгожага выкарыстаць для выпрацоўкі стымулу маральнага, інтэлектуальнага і духоўнага развіцця.

Навучанне беларускай літаратуры ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі абумоўлена практычнай накіраванасцю і сарыентавана на рэалізацыю кампетэнтнаснага, сістэмнага, аксіялагічнага, камунікатыўна-дзеяснага, культуралагічнага і культуратворчага падыходаў пры выкладанні ўсіх раздзелаў і тэм курса беларускай літаратуры.

Ва ўмовах рэалізацыі кампетэнтнаснага падыходу ў сучаснай адукацыі вынікам дасягнення мэт і задач літаратурнай адукацыі становяцца прадметныя кампетэнцыі: *літаратурная, каштоўнасна-светапоглядная, маўленчая, камунікатыўная, культуралагічная і культуратворчая*. Рэалізацыя такога падыходу прадугледжвае ўзмацненне дзейнасна-практычнага кампанента літаратурнай адукацыі.

Сістэмны падыход забяспечвае засваенне вучнямі ведаў пра літаратуру як сістэму, сфарміраваных у выглядзе паняццяў і рэалізаваных у разнастайных спосабах дзейнасці, што з'яўляецца асновай фарміравання *літаратурнай кампетэнцыі*.

Такі падыход накіроўвае на тое, каб вучні:

- на ўроках беларускай літаратуры сістэматычна і паслядоўна авалодвалі гісторыка- і тэарэтыка-літаратурнымі ведамі [веды па тэорыі літаратуры — мастацкі твор, яго структура, сістэма вобразаў, аўтарская пазіцыя і інш.; тыпы літаратурнай творчасці (паэзія, проза); літаратурныя роды і жанры; асноўныя мастацкія кірункі і плыні і інш.]; [веды гісторыка-літаратурныя — звесткі пра шляхі і галоўныя этапы развіцця беларускай літаратуры ва ўзаемасувязі з сусветнай, найбольш важныя звесткі пра жыццёвы і творчы шлях пісьменнікаў,

пра гісторыю напісання твораў і інш.];

- ажыццяўлялі чытацкую дзейнасць — чытанне мастацкіх твораў, валоданне тэхнікай і культурай чытання, неабходнай для ўспрымання, аналізу і інтэрпрэтацыі мастацкага твора; логікапаняцыйная, аналітыка-сінтэтычная і ацэначная дзейнасць, накіраваная на індывідуальна-асобаснае прачытанне, успрыманне і засваенне мастацкага твора, яго родава-жанравых, кампазіцыйных асаблівасцей, маральна-эстэтычных вартасцей, грамадскага значэння, сувязі з эпохай.

Аксіялагічны падыход прадугледжвае фарміраванне ў вучняў сродкамі беларускай літаратуры сістэмы духоўна-маральных каштоўнасных арыентацый, нацыянальна-культурнай самаідэнтыфікацыі, гуманістычнага погляду на свет, выхаванне павягі да агульначалавечых культурных каштоўнасцей і садзейнічае фарміраванню ў вучняў *каштоўнасна-светапогляднай кампетэнцыі*.

Камунікатыўна-дзейнасны падыход вызначае такую накіраванасць зместу навучання, пры якой засваенне яго адбываецца шляхам фарміравання ўсіх структурных кампанентаў маўленча-камунікатыўнай дзейнасці, і вучань разглядаецца як суб'ект дзейнасці і зносін, што з'яўляецца асновай фарміравання *маўленчай і камунікатыўнай кампетэнцыі*.

Выхаванне маўленчай культуры, фарміраванне камунікатыўных уменняў і навыкаў, што забяспечваюць эфектыўнасць зносін у розных сферах чалавечай дзейнасці, — неабходная ўмова сацыялізацыі навучэнцаў. Развітое маўленне вучня — шлях да актыўнага самавыражэння і прызнання маўленчай асобы як у міжсуб'ектнай камунікацыі (у штодзённых стасунках з бацькамі, сябрамі, знаёмымі), так і ў дзелавой сферы (пры стварэнні вучэбных выказванняў на абсалютнай большасці ўрокаў па розных прадметах; у далейшай прафесійнай дзейнасці тых выпускнікоў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі, якія стануць прадстаўнікамі шэрага спецыяльнасцей з павышанай камунікатыўнай адказнасцю — сфера дзейнасці «чалавек — чалавек»).

У адносінах да літаратурнай адукацыі камунікатыўна-дзейнасны падыход звязаны з самавыяўленнем вучняў у розных відах маўленчай практыкі, авалоданнем імі жанрамі мастацкай літаратуры (казка, загадка, верш, байка, невялікая п'еса, пейзажныя і партрэтныя замалёўкі; пераклады мастацкіх тэкстаў); публіцыстычнымі жанрамі (нататка ў газету, інтэрв'ю, рэпартаж, водгук, рэцэнзія на прачытаны літаратурны твор, на твор жывапісу, музыкі, кінафільм або тэлеперадачу); літаратурна-крытычнымі жанрамі (праблемнае

сачыненне, прадмова / пасляслоўе да прачытанай кнігі, анатацыя, эсэ, даклад, рэферат на літаратурную тэму); вучэбна-традыцыйнымі жанрамі (характарыстыкі — індывідуальныя, параўнальныя, групавыя — літаратурных герояў, сачыненні на літаратурную тэму, сачыненні на аснове асабістых назіранняў, уражанняў, разважанняў аб розных з’явах жыцця).

Развіццё вуснага і пісьмовага маўлення рэалізуецца праз разнастайнасць метадычных формаў і прыёмаў, захаванне сістэматычнасці, пераемнасці і практычнай накіраванасці гэтай працы ў розных узростах груп.

Культуралагічны падыход звязаны з усведамленнем вучнямі літаратуры як феномена культуры, нацыянальна-культурнай спецыфікі беларускай літаратуры ў адзінстве з сусветнай мастацкай культурай, прадугледжвае развіццё здольнасці карыстацца культуразнаўчай інфармацыяй для патрэб камунікацыі і садзейнічае фарміраванню ў вучняў *культуралагічнай кампетэнцыі*.

Мэтай і вынікам рэалізацыі ў навучанні літаратуры *культуратворчага падыходу* з’яўляецца *культуратворчая кампетэнцыя*. Фарміраванне культуратворчай кампетэнцыі вучняў у працэсе навучання беларускай літаратуры — гэта фарміраванне не асобных базавых ведаў, літаратурна-творчых уменняў і навыкаў, а сістэмы цэласных аперацыянальных комплексаў розных відаў творчай дзейнасці, г. зн. навучанне ў дзейнасці праз уключэнне ў гэтую дзейнасць. Адукацыйны працэс трэба наладжваць так, каб на кожным уроку пры вывучэнні ўсіх раздзелаў і тэм вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура» вучні авалодвалі вопытам літаратурна-творчай дзейнасці. Рэалізацыя гэтай задачы адбываецца праз шырокае выкарыстанне відаў прадметна-творчай дзейнасці, якія рэалізуюць практыка-арыентаваны характар літаратурнай адукацыі. Вучэбны матэрыял, звязаны з фарміраваннем культуратворчай кампетэнцыі, пададзены ў раздзелах «Асноўныя віды вучэбнай дзейнасці вучняў па літаратуры» і «Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў».

Аснову зместу беларускай літаратуры як вучэбнага прадмета складаюць чытанне і тэкстуальнае вывучэнне высокамастацкіх твораў нацыянальнай класікі і вядомых майстроў слова. Гэтыя творы вызначаюцца багатым пазнавальным і выхаваўчым патэнцыялам, з’яўляюцца даступнымі для вучняў пэўнага ўзросту. Цэласнае ўспрыманне і разуменне літаратурных твораў, фарміраванне ўменняў аналізаваць і інтэрпрэтаваць мастацкі тэкст магчыма толькі пры адпаведнай эмацыянальна-эстэтычнай рэакцыі чытача.

Курс V класа ў сістэме адзінай непарыўнай літаратурнай адукацыі навучэнцаў займае асобае месца як пераходны ад пачатковага этапа навучання (літаратурнае чытанне) да сярэдняга (літаратурнае навучанне).

Прапедэўтычны курс літаратуры мае на мэце сфарміраваць у вучняў уяўленне пра літаратуру як чалавеказнаўства і як мастацтва слова, якому ўласцівыя адметныя спосабы вобразнага адлюстравання жыцця. Усведамленне вучнямі чалавеказнаўчага аспекту літаратуры — пазнання свету і чалавека праз мастацкае, эстэтычнае іх адлюстраванне і ўспрыманне, праз маральна-эстэтычную ацэнку рэчаіснасці, жыццёвых з’яў і падзей — асноўнае ў курсе літаратуры V класа. Галоўным аб’ектам на ўроку літаратуры з’яўляецца мастацкі твор, яго жыццёва-пазнавальныя, мастацка-эстэтычныя, каштоўнасна-ацэначныя якасці.

Асноўная задача настаўніка на ўроках літаратуры ў V класе заключаецца ў тым, каб зацікавіць вучняў чытаннем, скіраваць іх увагу на пазнанне мастацкай прыроды фальклорных і літаратурных твораў, навучыць успрымаць літаратуру як мастацтва слова.

Напрамак вывучэння літаратуры ў V класе і прынцыпы структуравання зместу вызначаны ў адпаведнасці з логікай чытацкага ўспрымання мастацкага твора, калі асваенне жыццёвага матэрыялу (зместу) у яго вобразным увасабленні натуральна спалучаецца з пазнаннем і ўсведамленнем галоўных асаблівасцей літаратуры як мастацтва. Матэрыял пададзены сістэмна, згрупаваны ў адпаведныя тэматычныя блокі, для таго каб вучні авалодвалі параўнальным падыходам у працэсе аналізу мастацкіх твораў і іх кампанентаў. У выніку такога структуравання зместу кожны асобны твор выступае як адметная мастацкая з’ява, а ўсе тэксты, разам узятыя, дазваляюць убачыць ідэйна-тэматычную разнастайнасць літаратуры, яе эстэтычнае багацце. Пры гэтым настаўнік у працэсе асэнсавання твора дапамагае вучням назапашваць неабходныя літаратурныя веды на аснове засваення сутнасці канкрэтных тэарэтычных паняццяў. Па тэорыі літаратуры адабраны асобныя, даступныя ўзросту вучняў паняцці, звязаныя з мастацкім творам і яго кампанентамі (тэма, сюжэт, літаратурны герой у мастацкім творы; моўныя вобразныя сродкі — эпітэт, параўнанне), а таксама звесткі пра фальклор і некаторыя яго жанры.

У адпаведнасці з узроставымі і псіхалагічнымі асаблівасцямі пяцікласнікаў, іх жыццёвым і чытацкім вопытам быў вызначаны змест курса літаратуры — фальклорныя і літаратурныя творы, больш складаныя (у параўнанні з IV класам) і разнастайныя па тэматыцы і жанрах, мастацкіх асаблівасцях, якія даюць магчымасць шырокага

«агляду» жыцця. Паколькі ў падлеткавым узросце фарміруецца сістэма каштоўнасных адносін да жыцця, адбываецца працэс самаўсведамлення асобы, яе духоўнага станаўлення, вялікая ўвага надаецца творам гераічнага, рамантычнага зместу, якія выяўляюць найважнейшыя грамадзянскія, маральна-этычныя якасці ў характары і паводзінах чалавека, яго адносін да Радзімы, яе мінулага і сучаснага, да сваёй культуры і мовы, да захавання прыроды і г. д.

Такім чынам, у курсе літаратуры V класа дамінуе жанрава-тэматычны падыход, а ў цэнтры знаходзіцца мастацкі твор і яго будова.

Навучанне беларускай літаратуры ў VI класе з'яўляецца працягам прапедэўтычнага курса, распачатага ў V класе, які будзецца з улікам пераемнасці з папярэднімі этапамі навучання і паступова, мэтанакіравана падводзіць вучняў да ўспрымання літаратуры на больш высокім узроўні ў наступных класах. Праграма прапануе творы больш складаныя па змесце і разнастайныя па сваіх мастацкіх асаблівасцях, працягвае знаёмства вучняў з жанрамі і тэматыкай фальклорных і літаратурных твораў, найважнейшымі прыёмамі і сродкамі вобразнага адлюстравання свету.

Пры вывучэнні твораў асаблівая ўвага ўдзяляецца паўнаўважнаму ўспрыманню вучнямі зместу і сэнсу прачытанага, пашырэнню іх чалавеказнаўчых, жыццёвых і эмацыянальна-вобразных уяўленняў. Па-ранейшаму вядучай застаецца ўстаноўка на ўсведамленне глыбіні і непаўторнасці мастацкага слова. Вывучэнне літаратурных твораў адбываецца ў адпаведнасці з логікай спасціжэння мастацтва слова: першаснае ўспрыманне — аналіз — абагульненне. У аснове зместу праграмы ляжыць ідэя Радзімы, родных вытокаў, а таксама агульны прынцып уладкавання Сусвету: я — мой род — народ — родная зямля — чалавецтва. Падабраны тэкставы матэрыял заключае ў сабе вялікі пазнавальны змест, мае несумненнае грамадска-выхаваўчае значэнне, дае вучням уяўленні пра літаратуру як чалавеказнаўства і мастацтва слова, асноўныя тэмы і вобразы літаратурнай творчасці, садзейнічае абуджэнню фантазіі, інтэлектуальнаму развіццю і эстэтычнаму ўзбагачэнню асобы.

Уводзіны ў свет міфатворчасці даюць першапачатковыя звесткі пра ўзнікненне вобразнага мастацкага слова, закліканы абудзіць у малодшых падлеткаў цікавасць да прыгожых і таямнічых поглядаў на свет нашых продкаў, даць уяўленне пра выкарыстанне міфалагічных вобразаў у літаратурных тэкстах.

Духоўнаму сталенню асобы, больш глыбокаму ўспрыманню нацыянальных каштоўнасцей і традыцый беларускага народа паспрыяе разгляд жанраў вусна-паэтычнай творчасці і літаратурнай песні, бо

песня з'яўляецца багаццем душы чалавека і яднае народ. Вывучэнне лірычных твораў мае на мэце паглыбіць эстэтычны падыход да ўспрымання паэтычнага слова, адчування яго мілагучнасці, вобразнай яркасці і маляўнічасці на прыкладзе аналізу мастацкіх твораў.

Празаічныя творы, асабліва вялікія па аб'ёме, вымагаюць папярэдняга самастойнага прачытання. Аднак перад гэтым пажадана звярнуць увагу вучняў на асноўныя моманты зместу і ключавыя пытанні, якія будуць разглядацца ў працэсе аналізу мастацкага тэксту. Вывучэнне аб'ёмных твораў прозы будзе эфектыўным толькі пры ўмове паўторнага чытання іх фрагментаў у класе, аналізу твора з удзелам настаўніка, які ставіць пытанні, прапануе заданні і робіць каментарыі. Празаічныя тэксты даюць магчымасць для больш шырокага ахопу жыццёвых з'яў і маральных праблем, далучаюць юных чытачоў да разумення характараў герояў і матываў іх учынкаў, адносін да іншых людзей, мінулага і сучаснага, прыроды і Радзімы. Вучні спасцігаюць пазіцыю і канцэпцыю аўтара-апавядальніка, яго ацэнкі і погляды на чалавека і свет. На матэрыяле прозы паглыбляюцца навыкі аналізу мастацкага тэксту, вуснага і пісьмовага пераказу, выразнага чытання. Падлеткі назапашваюць першапачатковыя веды пра асаблівасці эпічнага роду і асобных празаічных жанраў.

Вывучэнне чалавеказнаўчага зместу мастацкай літаратуры і яе аналіз як мастацтва слова павінны быць падпарадкаваны галоўнай задачы — абуджэнню цікавасці да чытання, да беларускай кнігі і роднага слова.

Навучанне беларускай літаратуры ў VII класе накіравана на выхаванне ўдумлівага, дасведчанага чытача, які разбіраецца ў асноўных вартасцях мастацкіх твораў, умее ацэньваць іх змест, мае добрае адчуванне і разуменне спецыфікі літаратуры, дастатковы чытацкі вопыт, уласны эстэтычны густ.

Вучні, якія ў папярэдніх класах пазнаёміліся з разнастайнасцю жанраў і тэматыкі літаратурных твораў, вобразаў, асноўнымі тропамі, працягваюць спасцігаць сутнасць слоўнага мастацтва, спецыфічныя законы яго функцыянавання. У VII класе ўвядзенне ў свет мастацкай літаратуры працягваецца праз параўнальны разгляд двух асноўных відаў (тыпаў) мастацкай творчасці — паэзіі і прозы, а таксама шляхам супастаўлення мастацкіх твораў з творамі публіцыстычнай, навуковай літаратуры.

Галоўнае ў VII класе — даць уяўленне пра літаратуру як мастацкую з'яву ў сістэме яе сувязей з іншымі відамі мастацтва, праз увагу да майстэрства пісьменніка, яго мастацкага таленту, з боку яе

ўнутранай мастацка-эстэтычнай дыферэнцыяцыі (паэзія — проза); праз суадносіны з такімі не мастацкімі, але блізкімі да літаратуры па сваіх чалавеказнаўчых функцыях з'явамі, як публіцыстыка, гуманітарныя навукі (гісторыя).

У вучняў VII класа павінна быць сфарміравана ўяўленне пра тое, што паэзія — гэта не толькі рытмічная мова, але і мастацкая творчасць, якая абуджае моцныя перажыванні, пачуцці, выклікае асаблівую настроенасць душы пры ўспрыманні з'яў навакольнай рэчаіснасці. Проза — гэта слоўна-мастацкая творчасць, якой уласцівы шырокі агляд жыцця, аналіз жыццёвых з'яў у іх канкрэтным і вельмі разнастайным праяўленні; гэты від літаратуры пабуджае да разважанняў, пошуку ўласных адказаў на складаныя пытанні і праблемы.

Літаратурны матэрыял у VII класе падаецца асобнымі цыкламі-блокамі, якія аб'ядноўваюць творы, падобныя па сваіх ідэйна-тэматычных і мастацкіх якасцях, выяўляюць пэўныя спецыфічныя асаблівасці літаратуры. Такі падыход да структуравання матэрыялу ў працэсе навучання дае вучню магчымасць паглыбіцца ў мастацка-эстэтычную атмасферу, атрымаць сістэмнае ўяўленне пра суадносіны жанраў, тэм і г. д.

Курс VIII класа засяроджвае ўвагу вучняў на розных спосабах паказу рэчаіснасці і чалавека ў літаратуры, г. зн. на літаратурных родах і адпаведных ім жанрах, жанравых формах з уласцівымі ім вобразна-выяўленчымі асаблівасцямі і сродкамі.

У праграме відавочна павышаюцца патрабаванні да авалодання паэтыкай мастацкага твора. Дзякуючы сістэмнай арганізацыі літаратурнага матэрыялу, мэтанакіраванай падачы яго адпаведнымі блокамі ствараюцца такія дыдактычныя ўмовы і сітуацыі, калі вучань на працягу некалькіх урокаў «пагружаецца» ў пэўную родава-жанравую сістэму і натуральна спасцігае асаблівасці гэтага віду твораў і тыя літаратуразнаўчыя паняцці, якія з імі звязаны. Такі спосаб структуравання зместу забяспечвае дастатковую гатоўнасць вучняў да аналізу мастацкага твора і падводзіць да засваення прадмета ў гісторыка-храналагічным аспекце ў наступных класах.

Праграма ўлічвае індывідуальныя творчыя магчымасці васьмікласнікаў, іх жыццёвы і чытацкі вопыт, агульнае і літаратурнае развіццё. Яна прапануе больш складаныя (у параўнанні з папярэднімі класамі) па змесце і форме творы, замацоўвае і паглыбляе звесткі па тэорыі літаратуры, знаёміць са спецыфікай адлюстравання рэчаіснасці і чалавека ў лірыцы, эпасе і драме, развівае ўвагу да мастацкага слова, выпрацоўвае адпаведную моўную культуру, фарміруе чытацкія інтарэсы і прыярытэты.

Праграмай прадугледжана вывучэнне літаратуры ў суаднесенасці з іншымі відамі мастацтва: музыкай, жывапісам, тэатрам, кіно, тэлебачаннем; гэта спрыяе ўспрыманню літаратуры як мастацтва, фарміраванню каштоўнасных арыентацый вучня.

Чалавеказнаўчы аспект прадмета — пазнанне свету і чалавека праз іх мастацкае адлюстраванне і ўспрыманне, праз маральна-эстэтычную каштоўнасную ацэнку рэчаіснасці — забяспечваецца падборам твораў, якія даюць магчымасць шырокага агляду жыцця, пранікнення ў самыя разнастайныя яго сферы. Параўнальны спосаб прэзентацыі матэрыялу, які прадугледжвае супастаўленне блізкіх або кантрасных па змесце і форме твораў, садзейнічае спасціжэнню галоўных асаблівасцей літаратуры і іншых відаў мастацтва, узмацняе развіццёвую скіраванасць курса.

У васьмікласнікаў мэтанакіравана фарміруюцца эстэтычны падыход да мастацкага твора, свядомыя адносіны да яго ўспрымання і ацэнкі. Эфектыўнасць літаратурнага навучання дасягаецца ў працэсе аналізу зместу і формы, спасціжэння аўтарскай канцэпцыі свету і чалавека, асэнсавання канфлікту, характараў герояў, матываў іх паводзін і ўчынкаў. Выхаваўчае ўздзеянне твора на чытачоў ажыццяўляецца ўсёй яго цэласнай мастацкай прыродай. Этычнае і эстэтычнае разглядаюцца ў гарманічным адзінстве.

Па тэорыі літаратуры вылучаны тэрміны і паняцці, звязаныя з літаратурнымі родамі і жанрамі.

Праграма складаецца з пяці раздзелаў, у кожнага з іх — свае пазнавальныя, дыдактычныя, выхаваўчыя задачы. Параўнальны аналіз твораў, прадстаўленых у першым раздзеле, тэматычна блізкіх, але розных у мастацкіх адносінах (верш, апавяданне, драма), дасць вучням эмпірычнае ўяўленне пра спосабы адлюстравання рэчаіснасці ў лірыцы, эпасе, ліра-эпасе, драме. Наступныя раздзелы дапамогуць усвядоміць асаблівасці кожнага літаратурнага роду, яго фальклорныя вытокі, удасканаліць навыкі аналізу твораў розных жанраў з улікам іх родавай спецыфікі. Вывучэнне лірычных твораў спрыяе паглыбленню эстэтычнага ўспрымання вучняў, абвастрае адчуванне паэтычнага слова, яго яркасці, вобразнасці, мілагучнасці. Эпічныя, ліра-эпічныя і драматычныя творы дапамагаюць спасцігнуць жыццёвыя рэаліі і маральныя праблемы, зразумець характары герояў, матывы іх паводзін і ўчынкаў, усвядоміць аўтарскую пазіцыю пісьменніка, даведацца пра мінулае і сучаснае.

Асноўная мэта навучання беларускай літаратуры ў IX класе — сфарміраваць у вучняў цэласнае ўяўленне пра беларускую літаратуру ад старажытнасці да пачатку XX стагоддзя, дапамагчы асэнсаваць ідэйна-

мастацкі змест лепшых твораў беларускага мастацкага слова. На гэтым этапе навучання інтэнсіўна фарміруецца сістэма каштоўных арыентацый, ідэалаў і перакананняў, інтарэсаў і схільнасцей. Таму ў вучэбную праграму ўключаны творы маральна-этычнай праблематыкі, дзе выяўляюцца канфлікты характараў, ідэй, поглядаў. Мастацкія тэксты размешчаны ў паслядоўнасці, адпаведнай асноўным этапам развіцця літаратуры.

Гісторыка-храналагічны прынцып канструявання зместу літаратурнай адукацыі ў IX класе паспрыяе фарміраванню гістарычнага падыходу да літаратурных з'яў, першапачатковаму разуменню ўзаемасувязей і ўзаемаўплыву ў творчасці розных пісьменнікаў, успрымання літаратуры як працэсу.

Значным кампанентам зместу літаратурнай адукацыі з'яўляецца сістэма тэарэтыка- і гісторыка-літаратурных паняццяў, звязаных з фарміраваннем уяўленняў аб развіцці і станаўленні мастацтва слова. У працэсе навучання ў IX класе паглыбляюцца веды вучняў пра структуру мастацкага твора, літаратурныя роды і жанры ў гістарычным аспекце, даецца ўяўленне пра асаблівасці творчай манеры, стылю пісьменніка. Асэнсаванне тэарэтычных пытанняў паспрыяе больш глыбокаму ўспрымання літаратуры як мастацтва. У працэсе вывучэння манаграфічных тэм прадугледжана атрыманне вучнямі крытыка-біяграфічных ведаў пра жыццё і творчасць пісьменнікаў.

У IX класе вядзецца работа па актуалізацыі, паглыбленні і сістэматызацыі ведаў і ўменняў, атрыманых у папярэдніх класах. На гэта скіраваны розныя віды работы з літаратурным матэрыялам. Акрамя традыцыйных формаў урока шырока практыкуюцца семінары, дыспуты, чытацкія канферэнцыі і г. д. Метады навучання ў сваёй сукупнасці спрыяюць праяўленню ўсіх функцый літаратуры: пазнавальнай, выхаваўчай, эстэтычнай, эўрыстычнай, камунікатыўнай, геданістычнай. Накіраванасць метадыкі на рэалізацыю толькі адной з іх, напрыклад пазнавальнай, аслабляе ўздзеянне літаратуры на асобу вучня. Агульным патрабаваннем для ўсіх метадаў навучання з'яўляецца сарыентаванасць на эстэтычную сутнасць літаратуры, яе мастацкую спецыфіку. Умелае спалучэнне метадаў навучання з задачамі грамадзянскага, патрыятычнага выхавання робіць працэс спасціжэння ведаў яшчэ больш мэтанакіраваным і выніковым. Назапашванне маральных і эстэтычных уражанняў, наступная іх сістэматызацыя і абагульненне, тэарэтычнае асэнсаванне ўзбагачаюць жыццёвы вопыт вучняў, уплываюць на іх духоўна-інтэлектуальнае сталенне.

Развіццё асобы пры вывучэнні літаратуры адбываецца ў двух асноўных напрамках: развіваюцца агульныя і ўласна мастацкія

здольнасці. Гэты працэс можа быць паспяховым пры ўмове творчай скіраванасці навучання і рэалізацыі спецыяльнай сістэмы аналітычных і творчых заданняў.

Для развіцця пазнавальных інтарэсаў, выхавання мастацка-эстэтычнага густу і фарміравання цэласнага светапогляду вучняў пры навучанні беларускай літаратуры мэтазгодна прадугледжваць рэалізацыю міжпрадметных сувязей перш за ўсё з такімі вучэбнымі прадметамі, як «Беларуская мова», «Руская літаратура», «Мастацтва (айчынная і сусветная мастацкая культура)», «Гісторыя Беларусі». Міжпрадметныя сувязі актуалізуюцца на ўсіх этапах навучання, іх рэалізацыя ў адукацыйным працэсе ўзбагачае дыялог літаратуры з іншымі відамі мастацтва (жывапіс, музыка, фотамастацтва, кіно, тэатр і інш.), эфектыўна ўздзейнічае на маральна-этычнае, інтэлектуальнае, эмацыянальнае, эстэтычнае развіццё асобы.

Структура ўрокаў беларускай літаратуры і іх форма абумоўліваюцца мэтавымі ўстаноўкамі, узростам вучняў, мастацкай своеасаблівасцю твора, этапамі яго вывучэння. Гутарка і лекцыя, чытанне і абагульненне, аналіз і сачыненне, абарона праектаў і завочная экскурсія, «паэтычная хвілінка» і работа з вучэбным дапаможнікам — усе гэтыя формы навучання маюць сваю спецыфіку, якая праяўляецца ва ўнутранай логіцы разгортвання ўрока, і забяспечваюць такія яго якасці, як цэласнасць, навучальная, выхаваўчая і развіццёвая накіраванасць, праблемнасць, дзейнасны характар, дыялагічнасць.

У адукацыйнай практыцы могуць выкарыстоўвацца як традыцыйныя, так і электронныя сродкі навучання, якія павінны быць скіраваны на дасягненне мэт і задач літаратурнай адукацыі.

Літаратуры ў сістэме адукацыі і выхавання належыць асаблівая культуратворчая роля: яна здольная пераўтвараць унутраны свет асобы і ўплываць на духоўнае ўзбагачэнне жыцця, рабіць яго па-сапраўднаму цікавым, змястоўным, насычаным. З гэтай прычыны неабходна імкнуцца ўключыць вучняў у працэс пазакласнай работы і выхавання.

Факультатыўныя заняткі, праца літаратурных гурткоў, сістэматычны выпуск насценных і радыёгазет, бюлетэняў, часопісаў і альбомаў; падрыхтоўка спецыяльных літаратурных стэндаў, тэматычных выставак, аглядаў сучаснай літаратуры; правядзенне літаратурных ранішнікаў, вечароў, віктарын, алімпіяд і свят, сустрэч з пісьменнікамі, дзеячамі культуры і мастацтва — усё гэта спрыяе стварэнню ў класе атмасферы творчасці, духоўнасці, павагі да кнігі, да мастацкага слова.

Для арганізацыі факультатыўных заняткаў па беларускай

літаратуры ў V—IX класах распрацавана адпаведнае вучэбна-метадычнае забеспячэнне: вучэбныя праграмы, дапаможнікі для вучняў і дапаможнікі для настаўнікаў.

На вывучэнне літаратуры ў V—VI класах адведзена па 70 гадзін (з іх адпаведна 62 гадзіны — на вывучэнне твораў, 4 гадзіны — на творчыя работы, 4 гадзіны — на ўрокі па творах для дадатковага чытання), у VII—VIII класах — 53 гадзіны (з іх 47 гадзін — на вывучэнне твораў, 4 гадзіны — на творчыя работы, 2 гадзіны — на ўрокі па творах для дадатковага чытання). У IX класе таксама 53 гадзіны (з іх 48 гадзін — на вывучэнне твораў, 4 гадзіны — на творчыя работы, 1 гадзіна — на ўрок па творах для дадатковага чытання).

Са спіса твораў, прапанаваных для дадатковага чытання, настаўнік выбірае тыя, выкарыстанне якіх ён лічыць найбольш дарэчным у пэўным класным калектыве, улічваючы індывідуальныя магчымасці вучняў і наяўнасць тэкстаў у бібліятэчным фондзе.¹

Рэзерв вучэбнага часу настаўнік выкарыстоўвае па сваім меркаванні на чытанне і асэнсаванне літаратурных твораў.

Гадзіны, адведзеныя на творчыя работы, настаўнік размяркоўвае ў адпаведнасці з уласным каляндарна-тэматычным планам.

¹ Творы, прапанаваныя ў спісе для дадатковага чытання, можна знайсці ў кнігах серыі «Школьная бібліятэка», якія знаходзяцца ў бібліятэчным фондзе ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі.

У клас

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

(70 гадзін)

УВОДЗІНЫ

(1 гадзіна)

Падарожжа па Краіне літаратуры. Тэматычная, змястоўная разнастайнасць фальклорных і літаратурных твораў. Пазнавальнае, выхаваўчае і эстэтычнае значэнне літаратуры.

I. Роднае слова

(4 гадзіны)

Пятрусь Броўка. «Калі ласка». Родная мова — крыніца натхнення пісьменніка. Эмацыянальнасць выказвання. Мастацкая дасканаласць паэтычных вобразаў, інтанацыйнае багацце верша. Раскрыццё характару беларуса. Заклапочанасць паэта лёсам роднай мовы.

Яўгенія Янішчыц. «Мова». Замілаванне аўтара выразнасцю і прыгажосцю беларускага слова. Роздум пра няпросты лёс беларускай мовы на працягу шматгадовай гісторыі народа. Спавядальны характар верша. Эмацыянальная выразнасць паэтычных радкоў. Дасканаласць сродкаў мастацкага выяўлення, адметная роля эпітэтаў у стварэнні мастацкіх вобразаў верша.

Анатоль Грачанікаў. «Дрымотна ціснуцца кусты...». Паэтызацыя роднай прыроды ў творы. Выяўленне трылогі, душэўнага ўзрушэння паэта на фоне гарманічнага быцця прыроды. Роля аўтарскага звароту да роднага краю. Своеасаблівае будовы і адметнасць мовы твора.

Уладзімір Караткевіч. «Бацькаўшчына». Гонар за сваю радзіму, захапленне яе краявідамі. Мастацкае адлюстраванне прыроднага наваколля ў вершы. Глыбокі лірызм, шчырасць і непасрэднасць у перадачы пачуццяў паэта. Вобразнасць, эмацыянальная насычанасць мовы.

Мастацтва². Жывапіс: *В. Цвірка.* «Мая Радзіма», «Заслаўе»; *М. Ісаёнак.* «Песня аб маёй зямлі»; *І. Пушкоў.* «Вясна на Нёмане»; *А. Казлоўскі.* «Зялёны май»; *М. Рагалевіч.* «Сімфонія вясны»;

² Разгляд твораў рубрыкі «Мастацтва», якія выкарыстоўваюцца ў якасці ілюстрацыйнага матэрыялу, адбываецца ў першую чаргу з апорай на вядомае і на выбар настаўніка. Дадатковыя гадзіны для знаёмства з такімі творамі вучэбнай праграмай не прадугледжаны.

В. Бялыніцкі-Біруля. «Лотаць зацвіла»; В. Бяляўскі. «Беларускі краявід» і інш.

II. Вусная народная творчасць

(13 гадзін)

НАРОДНЫЯ КАЗКІ

«Разумная дачка». Займальнасць казачнага сюжэта. Выяўленне народнай кемлівасці, дасціпнасці, спрыту і розуму ў вобразе дачкі бедняка. Вобразы мужыка, пана, багацея і яго жонкі. Індывідуалізацыя мовы персанажаў. Дыялог як сродак характарыстыкі пана і дзяўчынкі. Роля фантазіі і выдумкі, характар канфлікту, адметнасці вобразнай сістэмы і стылю бытавой казкі. Гумар у творы.

«Залаты птах». Сцвярджэнне высокіх маральных каштоўнасцей: працавітасці, смеласці, дабрыні і спагадлівасці. Супрацьстаянне добра і зла як пастаянны матыў народнай казкі. Вобраз галоўнага героя. Мастацкая гіпербала як сродак характарыстыкі персанажа.

«Музыкі». Характарыстыка казачных герояў — асла, сабакі, ката і пеўня. Сіла адданага, вернага сяброўства ў пераадоленні жыццёвых нягод. Займальнасць казачнага сюжэта. Адметнасць казкі пра жывёл.

ЛЕГЕНДЫ

«Нарач». Гісторыя паходжання возера. Еднасць чалавека і прыроды. Фантастычнае і чароўнае ў легендзе аб Найрыце. Паэтызацыя прыгажосці, душэўнай чысціні, вернасці ў каханні. Маральная перавага Найрыты над панам. Лаканічнасць і мастацкая выразнасць мовы.

«Пестунь». Мастацкая выразнасць легенды, багацці бытавых і сацыяльных рэалій, даступнасць зместу і лаканізм формы. Спосабы абмалёўкі вобразаў. Павучальны змест твора.

Мастацтва. Беларускія легенды, казкі ў творах мастакоў *А. Александровіча, А. Навіцкага, Ю. Зайцава, В. Вальніца, У. Гладкевіча* і інш.; мультфільмы, тэатральныя, тэле- і радыёспектаклі па легендах, казках.

ЗАГАДКІ

Паэтычнае асэнсаванне свету ў загадках.

Дасціпнасць і мудрасць беларускіх загадак, іх тэматычнае багацце. Роля загадкі ў выхаванні кемлівасці, знаходлівасці. Будова, іншасказальны характар, лаканізм загадак.

ПРЫКАЗКІ

Увасабленне ў прыказках вопыту і мудрасці народа.

Разнастайнасць тэматыкі, сцісласць і выразнасць, пераносны сэнс прыказак. Лаканізм, трапнасць і дакладнасць мовы. Прыказкі як своеасаблівыя мастацкія творы.

ПРЫКМЕТЫ І ПАВЕР'І

Спасціжэнне чалавекам навакольнага свету і ўсведамленне свайго месца ў ім. Функцыі прыкмет і павер'яў, іх скіраванасць на паляпшэнне дабрабыту працоўнага чалавека. Афарыстычнасць, трапнасць народных прыкмет. Блізкасць прыкмет і павер'яў да іншых фальклорных жанраў (загадак, казак, легенд, прыказак).

Тэорыя літаратуры. Народная казка. Віды казак (пра жывёл, чарадзейныя, бытавыя). Легенды, іх асаблівасці. Загадкі. Прыказкі. Прыкметы і павер'і.

Ш. Літаратурныя казкі і легенды

(9 гадзін)

М а к с і м Т а н к. «Ля вогнішч начлежных» (урывак з паэмы «Нарач»). Мастацкае пераасэнсаванне легенды пра ўтварэнне возера Нарач. Выкарыстанне ў творы фальклорных матываў і сюжэтаў. Паэтызацыя вернасці і каханьня. Вобразы Галі і Васіля. Драматызм і напружанасць сюжэта. Сродкі мастацкай выразнасці ў творы.

Я к у б К о л а с. «Крыніца». Алегарычны змест і патрыятычны пафас казкі. Характарыстыка крыніцы праз яе адносіны да родных мясцін. Усведамленне гарой сваёй адказнасці перад будучыняй. Аўтар-апавядальнік у творы. Сувязь паэтыкі казкі з вуснай народнай творчасцю.

У л а д з і м і р К а р а т к е в і ч. «Нямоглы бацька». Фальклорная аснова твора. Гуманістычны пафас казкі. Шанаванне мудрасці і вопыту бацькоў, выхаванне ўдзячнасці, павагі, уважлівасці і міласэрнасці да іх. Адносіны аўтара да герояў і падзей.

А н д р э й Ф е д а р э н к а. «Падслуханая казка». Аўтарская інтэрпрэтацыя паходжання кветак-маргарытак у розных краінах Еўропы. Індывідуалізацыя казачных персанажаў. Своеасаблівасць будовы і адметнасць мовы літаратурнай казкі.

Тэорыя літаратуры. Літаратурная казка, яе блізкасць да народнай казкі. Легенда ў літаратуры, падабенства да народных легенд і адрозненне ад іх.

ІV. Выразнасць мастацкага слова

(8 гадзін)

Максім Багдановіч. «**Зімой**». Паэтычны малюнак зімовага вечара. Непасрэднасць, вастрыва паэтычнага светаўспрымання. Фальклорна-рамантычны каларыт карцін прыроды, іх эмацыянальная выразнасць. Вобразна-выяўленчыя сродкі. Гукавая інструментоўка верша.

Анатоль Грачанікаў «**Зоры спяваюць**». Паэтызацыя зорнага неба, зачараванасць яго прыгажосцю і гармоніяй. Філасофскі роздум пра бясконцасць сусвету, шчасце яго сузірання і пазнання. Сцісласць і эмацыянальнасць выказвання, выразнасць і пластычнасць мовы.

Якуб Колас. «**Песня ляснога жаваранка**» (урывак з трылогіі «**На ростанях**»). Майстэрства пісьменніка ў перадачы колеравай і гукавой гамы навакольнага свету. Замілаванасць характэрна для прыроды і захапленне цудоўнай песняй ляснога жаваранка, перададзеныя праз арыгінальныя эпітэты, метафары, параўнанні. Вобразнасць, выразнасць і пластычнасць мовы.

Якуб Колас. «**На рэчцы**» (урывак з паэмы «**Новая зямля**»). Паэтызацыя зімовага пейзажу. Выяўленне паўнаты і радасці жыцця праз вобразны і інтанацыйны лад верша. Адухоўленасць карціны прыроды. Мастацкая выразнасць мовы.

Уладзімір Караткевіч. «**Лісце**». Майстэрства аўтара ў стварэнні вобраза восені, тонкасць паэтычнага светаадчування. Паэтычная адухоўленасць з'яў прыроды. Захапленне характэрна для восені, перададзенае праз шматлікія трыпы, напеўны рытм верша.

Анатоль Грачанікаў. «**Верасень**». Суладнасць пачуццяў лірычнага героя верша і прыроды, адчуванне духоўнага адзінства з зямлёй. Эмацыянальная пранікнёнасць, цеплыня, задушэўнасць выказвання, даверлівасць інтанацый.

Пятрусь Броўка. «**Кропля**». Адлюстраванне зменлівасці прыроды падчас навальніцы. Багацце зрокавых малюнкаў. Паэтычны сэнс вобразна-выяўленчых сродкаў і рытмічнай арганізацыі верша.

Тэорыя літаратуры. Сродкі мастацкай выразнасці ў літаратурным творы. Эпітэт, параўнанне.

Мастацтва. Жывапіс: *В. Бялыніцкі-Біруля.* «**Восень**», «**Лес задрамаў**», «**Аголеныя бярозкі**»; *В. Ціханаў.* «**Восеньскі матыў**»; *У. Сулкоўскі.* «**Бервянец. Восень**»; *А. Бараноўскі.* «**Восень на Прыпяці**»; *Ф. Рушчыц.* «**Зімовая казка**»; *В. Цвірка.* «**Беларускі пейзаж**» і інш.

V. Літаратурны твор — складанае і непадзельнае мастацкае адзінства

(21 гадзіна)

Я к у б К о л а с. «Дарэктар» (урывак з паэмы «Новая зямля»). Паэтычнае асэнсаванне штодзённага жыцця сялянскіх дзяцей. Прырода і дзеці, іх дапытлівасць, назіральнасць. Аўтарскі гумар у паказе паводзін хлопчыкаў. Рытмічны малюнак, вобразна-выяўленчыя сродкі (адмоўныя паралелізмы, эпітэты, параўнанні).

Я к у б К о л а с. «У старых дубах». Сяброўства Грышкі і Базыля. Неабдуманы ўчынак Грышкі. Майстэрства пісьменніка ў раскрыцці ўнутранага свету дзяцей. Роля малюнкаў прыроды ў творы.

М і х а с ь Л ы н ь к о ў. «Васількі». Трагедыя Міколкі і яго родных. Аўтарскі боль па загубленым маленстве. Кантраснасць і эмацыянальная сугучнасць карцін прыроды і настрою хлопчыка. Прыёмы абмалёўкі характараў Міколкі і дзеда Нупрэя. Драматызм, напружанасць сюжэта. Роля заключнага эпізоду ў раскрыцці тэмы. Пейзаж у творы. Лірычнасць апавядання.

В а с і л ь З у ё н а к. «Прыйдзі аднойчы...». Паэтычны зварот загінуўшага бацькі да сына як наказ наступнаму пакаленню. Роля параўнанняў і рытміка-інтанацыйнага ладу верша ў выяўленні мастацкай ідэі. Спалучэнне ў творы глыбокага лірызму з патрыятычным пафасам.

А н а т о л ь К у д р а в е ц. «Цітаўкі». Маральна-этычныя праблемы ў творы. Узаемаадносінны дзяцей з вартаўніком Агеем. Прыёмы псіхалагічнай абмалёўкі характараў. Уплыў дзеда Агея на маральнае сталенне Кастуся. Сюжэт апавядання.

Г е н р ы х Д а л і д о в і ч. «Страта». Рэальна-жыццёвая аснова апавядання. Трагічны лёс Міці Бокуця. Чуласць, міласэрнасць, спачуванне Стасіка ў адносінах да хворага сябра. Майстэрства пісьменніка ў абмалёўцы характараў хлопчыкаў, псіхалагізм у раскрыцці перажыванняў Стасіка. Адметнасць будовы апавядання. Аўтар-апавядальнік у творы.

М а к с і м Л у ж а н і н. «Добры хлопец Дзік». Рэальная жыццёвая аснова твора. Гісторыя Дзіка. Майстэрства пісьменніка ў стварэнні вобраза сабакі, узаемаадносінны Дзіка з Гаспадаром, іншымі персанажамі аповесці. Сродкі раскрыцця характараў герояў твора. Асоба аўтара-апавядальніка. Адметнасць будовы аповесці.

У л а д з і м і р К а р а т к е в і ч. «Былі ў мяне мядзведзі». Выяўленне духоўнай шчодрасці чалавека ў клопатах аб прыродзе. Гісторыя Бурыка, яе значэнне ў раскрыцці ідэі апавядання. Паяднасць жыцця людзей з жыццём прыроды. Пластычнасць вобразаў. Асоба аўтара-апавядальніка ў творы.

Тэорыя літаратуры. Тэма, сюжэт мастацкага твора. Эпізод у творы. Літаратурны герой, сродкі яго паказу — перажыванні, учынкi, партрэт, мова, мастацкія дэталі, пейзаж, аўтарская характарыстыка (пачатковыя паняцці).

Мастацтва. Жывапіс: У. Зінкевіч. «Шчасце мірнага дня»; С. Гарачаў. «Дзяцінства»; М. Селяшчук. «А раптам гэта ўзнікне перад табой?»; М. Савіцкі. «Дзеці вайны», «Партызаны. Блакада» і інш.

VI. Прыгоды і падарожжы

(4 гадзіны)

Міхась Лынькоў. «Пра смелага ваяку Мішку і яго слаўных таварышаў». Прыгодніцкі характар аповесці. Займальнасць сюжэта. Роля гумарыстычных элементаў у выяўленні аўтарскіх адносін да байцоў і іх любімцаў: Мішкі, Жука, Барадатага. Кампазіцыя аповесці.

Рэзерв вучэбнага часу

(1 гадзіна)

Паўтарэнне і падагульненне вывучанага за год

(1 гадзіна)

У с я г о: на вывучэнне твораў — 62 гадзіны;

на творчыя работы — 4 гадзіны;

на ўрокі па творах для дадатковага чытання — 4 гадзіны.

Спіс твораў для завучвання на памяць і мастацкага раскавання

Пятрусь Броўка. «Калі ласка».

Максім Багдановіч. «Зімой».

Якуб Колас. «Дарэктар» (з паэмы «Новая зямля») — пачатак (апісанне восені).

Міхась Лынькоў «Пра смелага ваяку Мішку і яго слаўных таварышаў» (пачатак раздзела «Як Мішка трапіў на вайсковую службу» і да слоў: «І пах ад іх ішоў далёка-далёка, праз лес, праз балота, да самае лесавое дарогі»).

Спіс твораў для дадатковага чытання

Беларускія народныя казкі.

Янка Брыль. «Цюцік».

Эдуард Валасевіч. «Дняпроўскі чарадзея».

Уладзімір Дубоўка. «Як сінячок да сонца лётаў».

Міхась Зарэмба. «Арэхавы Спас».
Уладзімір Караткевіч. «Кацёл з каменьчыкамі».
Астрыд Ліндгрэн. «Браты Львінае Сэрца».
Міхась Лынькоў. «Міколка-паравоз».
Георгій Марчук. «Чужое багацце».
Алена Масла. «Таямніцы закінутай хаты».
Эрых Распэ. «Прыгоды барона Мюнхаўзена».
Пятро Сіняўскі. «Зачараваная гаспадарка».
Аляксей Якімовіч. «Рыжык».

Асноўныя віды вучэбнай дзейнасці па літаратуры ў V класе

Чытанне мастацкага твора і паўнаўважанае яго ўспрыманне.

Беглае чытанне ўголас знаёмага тэксту. Выразнае чытанне мастацкіх твораў, прадугледжаных праграмай.

Складанне плана (у тым ліку цытатнага) апавядальнага твора ці ўрыўка з яго.

Вусны пераказ (сціслы, выбарачны, падрабязны) невялікага апавядальнага твора або ўрыўка з яго.

Назіранне за мовай і асаблівасцямі будовы мастацкага твора.

Вуснае слоўнае маляванне.

Мастацкае расказванне.

Каменціраванне мастацкага тэксту.

Супастаўленне мастацкіх твораў розных аўтараў.

Устанаўленне асацыятыўных сувязей літаратурнага твора з творамі жывапісу і музыкі.

Стварэнне ілюстрацый да літаратурнага твора і іх прэзентацыя.

Вуснае сачыненне з элементамі апісання і разважання па вывучаным творы: разгорнуты адказ на пытанне з элементамі характарыстыкі літаратурнага героя.

Вуснае сачыненне-апавяданне на аснове асабістых назіранняў і ўражанняў аб падзеях і з'явах жыцця.

Складанне вусных замалёвак, уласных казак, загадак.

Вусны водгук на самастойна прачытаны літаратурны твор, на твор выяўленчага мастацтва, кінафільм або тэлеперадачу.

Чытанне па асобах, інсцэніраванне і мізансцэніраванне эпізодаў з літаратурных твораў.

Выкананне творчых заданняў, абумоўленых жанравай прыродай

мастацкага тэксту.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці

вучняў V класа

У выніку засваення зместу навучання беларускай літаратуры вучні павінны

ведаць:

- аўтараў, назвы і змест вывучаных твораў;
- адметныя жанравыя ўласцівасці народных і літаратурных легенд, казак, загадак, прыказак, прыкмет, павер'яў;
- выяўленчыя сродкі мастацкай выразнасці мовы;
- творы для завучвання на памяць;

умець:

- выразна, у патрэбным тэмпе чытаць уголас літаратурныя творы, выяўляючы аўтарскую пазіцыю і свае адносіны да адлюстраванага;
- узнаўляць мастацкія карціны, створаныя пісьменнікам;
- самастойна дзяліць твор на часткі;
- складаць план невялікага апавядальнага твора ці ўрыўка з яго;
- сцісла, выбарачна або падрабязна вусна пераказваць невялікі апавядальны твор ці ўрывак з яго;
- вылучаць эпізоды ці дэталі, важныя для характарыстыкі дзейных асоб; знаходзіць сувязь паміж падзеямі ў вывучаным творы;
- знаходзіць выяўленчыя сродкі мовы і з дапамогай настаўніка вызначаць іх ролю ў стварэнні вобраза, раскрыцці тэмы твора;
- характарызаваць героя мастацкага твора па яго ўчынках, паводзінах, перажываннях;
- рыхтаваць вусныя сачыненні з элементамі апісання і разважання (разгорнуты адказ, адказ на пытанне і паведамленне пра героя), апісваць свае ўражанні і назіранні аб падзеях і з'явах жыцця;
- даваць вусны водгук на самастойна прачытаны літаратурны твор і на творы іншых відаў мастацтва, выказваючы свае адносіны да герояў і падзей;
- карыстацца даведачным апаратам вучэбнага дапаможніка.

Вучні могуць

выкарыстоўваць сфарміраваныя веды і ўменні для:

- асобнага ўспрымання, засваення і асэнсавання мастацкіх тэкстаў, фарміравання чытацкай культуры, літаратурных і эстэтычных густаў (літаратурная кампетэнцыя);
- засваення сістэмы каштоўнасных адносін да рэчаіснасці, да людзей, да сябе, зафіксаванай у творах беларускай літаратуры (каштоўнасна-

светапоглядная кампетэнцыя);

- авалодання асноўнымі відамі маўленчай дзейнасці (вуснай, пісьмовай, сітуацыйнай і г. д.) (маўленчая кампетэнцыя);
- набывання вопыту камунікатыўнай дзейнасці праз ажыццяўленне дыялогу з тэкстам мастацкага твора, яго аўтарам, іншымі чытачамі, адзінкавым тэкстам і мноствам кантэкстаў (камунікатыўная кампетэнцыя);
- усведамлення літаратуры як феномена культуры, нацыянальна-культурнай спецыфікі беларускай літаратуры (культуралагічная кампетэнцыя);
- набывання вопыту культуратворчай дзейнасці: авалоданне сістэмай цэласных аперацыйнальных комплексаў розных відаў творчай дзейнасці (культуратворчая кампетэнцыя).

VI клас

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА

(70 гадзін)

Уводзіны. Кніга адкрывае свет

(1 гадзіна)

Кніга — мудры спадарожнік і дарадца чалавека. Пазнаваўчае багацце кніг і іх вялікі чалавеказнаўчы змест. Літаратура як люстэрка мінулага і сучаснасці.

I. Мой род. Родная зямля. Народ

(6 гадзін)

У л а д з і м і р Л і п с к і. «Ад роду — да народу» (з кнігі «Я»). Радавод — гісторыя сям’і і роду, якая сведчыць пра паходжанне чалавека, пераемнасць розных пакаленняў людзей. Уяўленне пра радаводнае дрэва. Гісторыя краіны ў лёсе кожнай сям’і. Памяць аб продках — аснова годнай будучыні беларускага народа.

А л е с ь П і с ь м я н к о ў. «Продкі». Услаўленне паэтам моцы, мужнасці і працавітасці продкаў, іх песеннай душы. Асноўная думка твора: памяць пра радаводныя карані, вопыт папярэднікаў — духоўны грунт чалавека і крыніца яго аптымізму. Эмацыянальнасць мовы.

П я т р у с ь Б р о ў к а. «Зямля Беларусі» (урывак з паэмы «Беларусь»). Родная зямля — вялікі духоўны скарб. Успрыманне паэтам бацькоўскага краю як адзінага і непаўторнага. Выяўленне патрыятычных пачуццяў праз паэтызацыю прыроды. Услаўленне беларускай зямлі, яе мінулага і велічы. Эмацыянальна-выяўленчая роля асноўных мастацкіх сродкаў у творы.

У л а д з і м і р К а р а т к е в і ч. «Лебядзіны скіт». Легенда пра паходжанне назвы «Белая Русь». Сутыкненне добра і зла. Увасабленне ў вобразе старца лепшых чалавечых якасцей — адданасці свайму народу, гатоўнасці прыняць смерць дзеля яго выратавання. Маральная перамога старца над Батыем. Роля вобраза Юсуфі ў раскрыцці ідэі. Патрыятычнае гучанне твора.

Л ю б а Т а р а с ю к. «Імя Айчыны». Лірычная споведзь паэтэсы, абвостранае пачуццё любові да сваёй Айчыны. Запавет нашчадкам берагчы і шанаваць Радзіму. Эмацыянальная насычанасць выказвання, своеасаблівасць рытму, метафарычнасць мовы.

Мастацтва³. **Ж ы в а п і с:** «Мая зямля: жывапіс беларускіх

³ Разгляд твораў рубрыкі «Мастацтва», якія выкарыстоўваюцца ў якасці ілюстрацыйнага матэрыялу,

мастакоў»: альбом. **Ф о т а м а с т а ц т в а**: *Г. Ліхтаровіч*. «Добры дзень, Беларусь»: альбом.

II. Фальклор і літаратура

(14 гадзін)

Міфы

Узнікненне вобразнага мастацкага слова. Паэтычнае асэнсаванне жыцця ў вуснай народнай творчасці. Беларускія міфы пра Сварога, Перуна, Дажбога, Ярылу, Жыжаль, Вялеса, вадзянікоў, лесавікоў, дамавікоў, ваўкалакаў, ліхаманак і інш. Міфы як этап культурнага развіцця народа. Пераход міфалагічных вобразаў і матываў у павер'і, легенды, літаратурныя творы.

«Дамавікова ўдзячнасць». Адлюстраванне ў легендзе язычніцкіх уяўленняў нашых продкаў пра гарманічнае ўладкаванне свету. Напружанасць і дынамізм сюжэта, адметнасць вобразаў. Жыццёвая мудрасць гаспадара, непасрэднасць і легкадумнасць дзяцей, удзячнасць і спагадлівасць вужа-дамавіка, агрэсіўнасць і помслівасць гадзюкі.

Я н Б а р ш ч э ў с к і. **«Вужыная карона»**. Міфалагічная аснова твора. Узаемасувязь і ўзаемазалежнасць чалавека і прыроды. Лёс лоўчага Сямёна. Фантастычнае і чароўнае ў апавяданні.

М а к с і м Б а г д а н о в і ч. **«Вадзянік»**. Паэтычнае апісанне вадзяніка як аднаго з герояў міфалогіі. Адухоўленасць паэтычнага светаўспрымання, меладычнасць гучання твора. Жывапіснасць вобразаў і карцін прыроды.

К а з і м і р К а м е й ш а. **«Камень ля вёскі Камень»**. Міфалагічная аснова твора. Паэтычная легенда пра паходжанне каменя-валуна. Займальнасць сюжэта, арыгінальнасць вобразаў. Адметнасць будовы і мовы верша.

Я к у б К о л а с. **«Жывая вада»**. Сувязь апавядання з народнай казкай. Алегарычна-філасофскі змест твора, яго патрыятычны пафас. Адказнасць кожнага чалавека за лёс роднай зямлі як асноўная ўмова ўласнага дабрабыту і шчасця. Вобразны лад апавядання. Роля пейзажу ў раскрыцці асноўнай думкі твора.

Беларуская песня

«Прыехала Каляда на белым кані...», «Вы, калядачкі, бліны-ладачкі...», «Благаславі, маці, вясну заклікаці...», «А на Купалу рана сонца іграла...». Увасабленне ў народных песнях мар і спадзяванняў

народа, паэтызацыя яго побыту. Выяўленне поглядаў на свет, прыроду і чалавека, міфалагічныя матывы ў народных песнях. Еднасць чалавека і прыроды. Глыбокі лірызм, напеўнасць народных песень.

«Каля месяца, каля яснага...», «А ў суботу проці нядзелі...», «Рэчанька». Сувязь сямейна-абрадавых песень з асноўнымі этапамі жыццёвага шляху чалавека — нараджэннем, шлюбом і смерцю. Мэта песень — абараніць чалавека ад усяго злага і шкоднага, спрыяць шчасліваму жыццю. Паэтычная ідэалізацыя — асноўны мастацкі прыём абрадавых песень. Велічанне і заклінанне як неад’емныя элементы абрадавай паэзіі.

А л е с ь С т а в е р. **«Жураўлі на Палессе ляцяць»** як адна з песенных візітак Беларусі. Патрыятычны пафас твора. Апяванне непаўторнай красы роднай зямлі. Радаснае пачуццё еднасці з радзімай, яе прыродай і дарагімі сэрцу краявідамі. Усхваляванасць і пранікнёнасць радкоў верша, іх мілагучнасць і ўзнёсласць гучання. Выкананне песні ансамблем «Песняры» (муз. І. Лучанка).

А л е с ь Б а ч ы л а. **«Радзіма мая дарагая...».** Спавядальны характар верша. Спалучэнне высокага патрыятычнага пафасу з гранічнай шчырасцю і эмацыянальнасцю выказвання. Паэтызацыя прыгажосці роднай зямлі, захапленне яе краявідамі, пажаданне шчаслівага лёсу. Адчуванне паэтам сваёй моцнай духоўнай повязі з Радзімай, яе народам. Напеўнасць радкоў верша (муз. У. Алоўнікава).

Тэорыя літаратуры. Агульнае паняцце пра міф. Беларускія народныя песні. Мастацкія прыёмы і сродкі: алегорыя, вобразы-сімвалы, звароты, паўторы, эпітэты, параўнанні, памяншальна-ласкальныя словы (пачатковыя паняцці). Літаратурная песня.

Мастацтва. М у з ы к а: *І. Лучанок.* «Жураўлі на Палессе ляцяць» (сл. А. Ставера); *У. Алоўнікаў.* «Радзіма мая дарагая...» (сл. А. Бачылы); творы *І. Лучанка* ў выкананні ансамбля «Песняры»: кампакт-дыск; «Лепшае»: кампакт-дыск (гурт «Палац»); «Ой, у лузе, лузе...»: кампакт-дыск (гурт «Ліцвіны»); «Троіца»: кампакт-дыск (этнагурт «Троіца»); тэлепраект «Сто песень для Беларусі» (Нацыянальная дзяржаўная тэлерадыёкампанія Рэспублікі Беларусь).

ІІІ. Мастацкае слова: вобразнасць, выразнасць, хараство

(8 гадзін)

З м і т р о к Б я д у л я. **«Зямля».** Паэтызацыя роднай зямлі і крэўнай еднасці з ёю. Вобразнасць пейзажнага малюнка, яскравасць аўтарскай мовы. Мастацкая роля ў тэксце эпітэтаў, параўнанняў, метафар.

Паўлюк Трус. «Падаюць сняжынкі...» (урывак з паэмы «Дзясяты падмурак»). Характэрна зімовага пейзажу. Выяўленне аўтарскіх пачуццяў у творы. Мілагучнасць мовы. Яркая выяўленчыя сродкаў (метафар, эпітэты).

Рыгор Барадулін. «Уцякала зіма ад вясны». Казачна-адухоўлены свет верша. Арыгінальнасць паэтычнай вобразнасці. Роля ўвасабленняў і метафар у стварэнні запамінальнай карціны вясновай прыроды.

Янка Брыль. «Над зямлёй — красавіцкае неба...». Маляўнічасць вясновага пейзажу. Багацце трыпаў у тэксце, іх роля ў выяўленні характэрна навакольнага свету.

Анатоль Вялюгін. «Спелы бор». Успрымання паэтам бору як велічнага храма прыроды. Адметнасць паэтычнай вобразнасці, заснаванай на адухоўленні прыроды, яркіх асацыяцыях. Музыкальнае гучанне верша.

Іван Мелеш. «Першы іней» (урывак з рамана «Подых навалыніцы»). Яркая і вобразнасць пейзажнага малюнка ранняй восні. Вастрыва ўражанняў, маляўнічасць і эмацыянальная вобразнасць мовы аўтара. Выяўленчыя роля эпітэты, увасабленняў, метафар.

Аляксей Коршак. «Кляновы ліст». Выяўленне характэрна і непаўторнасці навакольнай восеньскай прыроды, яе вобразаў, пахаў, фарбаў. Вобраз кляновага лістка як увасабленне восеньскай красы і нягаснасці чалавечай памяці. Роля мастацкіх трыпаў у творы. Шчырасць і прачуласць аўтарскай інтанацыі. Напеўнасць верша.

Іван Грамовіч. «Воблакі». Захапленне незвычайнай прыгажосцю воблакаў, іх колерам, рухам па небе. Выяўленне багатай аўтарскай фантазіі. Эмацыянальная афарбаванасць апавядання. Разнастайнасць выяўленчыя сродкаў у творы.

Тэорыя літаратуры. Выяўленчыя сродкі мастацкай выразнасці мовы. Эпітэт, параўнанне (паглыбленне паняццяў). Метафара, увасабленне (пачатковыя паняцці).

Мастацтва. Жывапіс: *Ф. Рушыц.* «Вясна»; *В. Бялыніцкі-Біруля.* «Зімовы сон», «Веснавы дзень»; *У. Кудрэвіч.* «Раніца вясны»; *П. Крахалёў.* «Блакiтная вясна»; *П. Масленікаў.* «Зацвіло жыта»; *Ф. Дарашэвіч.* «У пойме ракі Бярэзіны»; *С. Каткоў.* «Хутар Альбуць»; *І. Карасёў.* «Залатая восень»; *В. Цвірка.* «Верасень»; *А. Бараноўскі.* «Воблакі плывуць над зямлёй роднай». Музыка: *І. Лучанок.* «Падаюць сняжынкі...» (сл. П. Труса). **Фотамастацтва:** *В. Алешка.* «Пакланіся прыродзе»: альбом; *С. Плыткевіч.* «Спатканне з лесам»:

альбом; «Мая Беларусь»: альбом.

IV. Літаратура як чалавеказнаўства

(8 гадзін)

А л е н а В а с і л е в і ч. «Сябры». Маральна-этычная праблема твора. Узаемаадносінны Лёні і Грышы. Хвароба Лёні як вынік легкадумнага ўчынку сябра. Прыёмы псіхалагічнай абмалёўкі характараў. Сюжэт і кампазіцыя апавядання. Аўтар-апавядальнік у творы.

К у з ь м а Ч о р н ы. «Насцечка». Бацькі і дзеці: праблемы гуманнасці, высакароднасці, сумленнасці. Пісьменнік як знаўца чалавечай душы і псіхалогіі: тонкая назіральнасць, увага да жыццёвых падрабязнасцей, унутранага стану герояў, раскрыццё матываў іх учынкаў і паводзін. Вобраз Насцечкі — галоўнай гераіні аповесці. Характарыстыка Сержа праз канкрэтныя выразныя дэталі. Тэма мінулага ў аповесці як сродак раскрыцця характараў герояў старэйшага пакалення. Адметнасць будовы твора.

Тэорыя літаратуры. Апавяданне і аповесць.

V. Тэмы і вобразы мастацкай літаратуры

(20 гадзін)

Гістарычная тэма

(4 гадзіны)

Л я в о н С л у ч а н і н. «Рагнеда» (урывкі з паэмы). Паэтызацыя мінулага роднай зямлі ў творы. Вобраз князёўны Рагнеды як увасабленне знешняй і ўнутранай прыгажосці.

У л а д з і м і р Б у т р а м е е ў. «Славутая дачка Полацкай зямлі». Жыццё Рагнеды, яе прыгажосць і пачуццё годнасці. Сутыкненне яе свабодалюбівай натуры з эгаізмам і злом. Спалучанасць лёсу Рагнеды з гісторыяй роднай зямлі.

С я р г е й Т а р а с а ў. «Ефрасіння Полацкая». Мастацкае ўвасабленне ў творы вобраза Ефрасінні. Усведамленне ёю ў раннія гады свайго прызначэння, сэнсу жыцця. Раскрыццё пісьменнікам падзвіжніцкай дзейнасці Ефрасінні Полацкай — самаадданай, руплівай асветніцы беларускай зямлі.

Ваенная тэма

(5 гадзін)

М і к о л а С у р н а ч о ў. «У стоптаным жыце». Словы пра лёс паэта, які загінуў на вайне. Час напісання верша (1941 г., Заходні

фронт), трагізм яго гучання. Сэнс назвы твора. Паэтызацыя вобраза салдата як старажытнага волата-віцязя, які аддаў жыццё за Радзіму.

А л я к с е й П ы с і н. «Проня». Вобраз зняволенай беларускай ракі, якой чужынцы ўчыняюць допыт. Адухаўленне ракі, наданне ёй гераічных рыс характару чалавека: вальналюбства, смеласці, мужнасці. Рака як алегарычнае (іншасказальнае) увасабленне народа і няскоранасці яго духу. Роля дыялогу ў стварэнні яе вобраза.

А н а т о л ь В я р ц і н с к і. «Два полі». Элегічнасць і пяшчотнасць паэтычнага выказвання, задушэўнасць і пранікнёнасць гучання. Кантраснасць вобразаў, эмацыянальная стрыманасць і лаканізм апісанняў, светлы сум аўтарскага пачуцця.

В я ч а с л а ў А д а м ч ы к. «Салодкія яблыкі». Рэальна-жыццёвая аснова твора. Вайна праз прызму дзіцячага ўспрымання. Заўчаснае сталенне хлопчыкаў, іх беды і клопаты, дзіцячыя забавы. Сумленнасць і праўдзівасць Тоніка, абвостранае адчуванне ім уласнай віны ў гібелі Арсенікавага бацькі. Адносіны аўтара да герояў і падзей. Кампазіцыя апавядання.

Экалагічная тэма

(8 гадзін)

П і м е н П а н ч а н к а. «Сармацкае кадзіла». Паэтызацыя аўтарам багацця і разнастайнасці флары. Трывожны роздум аб прыродзе, знявечанай чалавекам. Запозненае раскаянне чалавека за свае ўчынкі, страту адказнасці за лёс усяго жывога на зямлі. Ідэя твора: занябанне і спусташэнне прыроды — непазбежнае збядненне свету і чалавечай душы. Апавядальнасць інтанацыі.

І в а н П т а ш н і к а ў. «Алені». Гуманістычны пафас твора. Майстэрства пісьменніка ў стварэнні яркіх, маляўнічых карцін прыроды, псіхалагічная глыбіня ў абмалёўцы аленя Рагатага. Вобраз дзяўчынкі Іркі. Напружанасць у развіцці сюжэта. Фінал апавядання як праява чалавечай хцівасці і жорсткасці. Лірычнасць твора.

А л е с ь Ж у к. «Стары бабёр» (урывак з аповесці «Паляванне на Апошняга Жураўля»). Непаўторны свет прыроды, якая жыве па сваіх законах. Эмацыянальная афарбаванасць твора, адухоўленасць аўтарскіх апісанняў прыроды. Вобраз старога бобра, яго трывога за лёс бабрынай сям'і. Тэма ўзаемаадносін чалавека і прыроды. Багацце сродкаў мастацкага выяўлення.

Я н к а М а ў р. «Багіра». Рэальна-жыццёвая аснова твора. Займальнасць і дынамізм сюжэта. Гісторыя Багіры і яе кацянятак, адносіны да іх дарослых і дзяцей. Асоба аўтара-апавядальніка ў творы.

Алегарычныя і сатырычныя вобразы

(3 гадзіны)

Я к у б К о л а с. «**Конь і сабака**». Сюжэт байкі, яе алегарычны змест. Вобразы пазбаўленага волі каня і нахабнага, агрэсіўнага сабакі Рудзькі. Выкрышце ўяўнай смеласці і дужасці. Мараль байкі.

А л е с ь З в о н а к. «**Гарбуз**». Высмейванне зазнайства, самаўпэўненасці, ганарыстасці, пахвальбы праз абмалёўку вобраза велікана-гарбуза. Роля параўнанняў у паказе паводзін героя твора. Мараль байкі.

У л а д з і м і р К о р б а н. «**Малпін жарт**». Арыгінальнасць сюжэта байкі. Асуджэнне ў творы людзей, якія распальваюць звадкі ды сваркі і адчуваюць пры гэтым радасць.

Тэорыя літаратуры. Тэма мастацкага твора (паглыбленне паняцця), ідэя мастацкага твора, літаратурны вобраз (пачатковае паняцце). Кампазіцыя мастацкага твора (пачатковае паняцце). Літаратурны герой (паглыбленне паняцця). Аўтар-апавядальнік у творы. Байка.

Мастацтва. Ж ы в а п і с: *А. Сцяпануў.* «Цугам»; *М. Савіцкі.* «Поле»; *В. Бялыніцкі-Біруля.* «Зноў зацвіла вясна»; *В. Юркоў.* «Апошнія яблыкi»; *Ф. Янушкевіч.* «Рагнедзін лёс. Сцяна памяці». М у з ы к а: *Э. Ханок.* «Два полі» (сл. А. Вярцінскага).

VI. Фантастыка

(3 гадзіны)

Р а і с а Б а р а в і к о в а. «**Гальштучнік**» (урывак з «**Аповесці чатырох падарожжаў**»). Фантастычны падзеі як аснова сюжэта твора, яго займальнасць. Наведванне астранаўтамі невядомай Зялёнай планеты, сустрэча з яе жыхарамі. Незвычайны падарунак, які атрымаў доктар Савіч ад гуманоідаў, рэзкія перамены ў яго паводзінах. Жышце Савіча пасля міжпланетнай вандроўкі. Неверагоднае, чароўнае пераўвасабленне на Зямлі загадкавай істоты ў птушку з чорнай палосачкай-гальштукам. Новая экспедыцыя да сузор'я Дзевы.

Мастацтва. Ж ы в а п і с: *Я. Драздовіч.* «Космас», «Фантастычны замак»; цыклы «Жышце на Марсе», «Жышце на Месяцы», «Жышце на Сатурне»; *Г. Вашчанка.* «Подых стагоддзя».

Рэзерв вучэбнага часу

(1 гадзіна)

Паўтарэнне і падагульненне вывучанага за год (1 гадзіна)

У с я г о: на вывучэнне твораў — 62 гадзіны;
на творчыя работы — 4 гадзіны;
на ўрокі па творах для дадатковага чытання — 4 гадзіны.

Спіс твораў для завучвання на памяць і мастацкага расказвання

Алесь Пісьмянкоў. «Продкі».
Алесь Ставер. «Жураўлі на Палессе ляцяць».
Паўлюк Трус. «Падаюць сняжынкi...» (урывак з паэмы «Дзясяты падмурак»)
Мікола Сурначоў. «У стоптаным жыцце».
Якуб Колас. «Конь і сабака».

Спіс твораў для дадатковага чытання

Янка Брыль. «Маці».
Анатоль Бутэвіч. «У гасцях у вечнасці».
Васіль Вітка. «Трывога ў Ельнічах».
Якуб Колас. «Купальскія светлякі».
Янка Маўр. «У краіне райскай птушкі».
Алесь Наварыч. «Памалюся Перуну, пакланюся Вялесу».
Іван Навуменка. «Дзяцінства».
Алесь Пальчэўскі. «Рэкс і Казбек».
Іван Пташнікаў. «Арчыбал».
Генрых Сянкевіч. «Незабыўная старонка славянскай мінуўшчыны».
Андрэй Федарэнка. «Шчарбаты талер».
Дзінтра Шуцэ. «Роберцік».
Аляксей Якімовіч. «Эльдарада просіць дапамогі».

Асноўныя віды вучэбнай дзейнасці па літаратуры ў VI класе

Чытанне мастацкага твора і паўнаваргаснае яго ўспрыманне.
Беглае чытанне ўголас знаёмага тэксту. Выразнае чытанне мастацкіх твораў, прадугледжаных праграмай.

Складанне плана (у тым ліку цытатнага) апавядальнага твора ці ўрыўка з яго.

Вусны пераказ (сціслы, выбарачны, падрабязны) невялікага апавядальнага твора або ўрыўка з яго.

Назіранне за мовай і асаблівасцямі будовы мастацкага твора.

Вуснае слоўнае маляванне.

Мастацкае расказванне.

Каменціраванне мастацкага тэксту.

Супастаўленне мастацкіх твораў розных аўтараў.

Устанаўленне асацыятыўных сувязей літаратурнага твора з творамі жывапісу і музыкі.

Стварэнне ілюстрацый да літаратурнага твора і іх прэзентацыя.

Вуснае сачыненне з элементамі апісання і разважання па вывучаным творы: разгорнуты адказ на пытанне з элементамі характарыстыкі літаратурнага героя.

Вуснае сачыненне-апавяданне на аснове асабістых назіранняў і ўражанняў аб падзеях і з'явах жыцця.

Складанне вусных замалёвак, уласных казак, загадак.

Вусны водгук на самастойна прачытаны літаратурны твор, на твор выяўленчага мастацтва, кінафільм або тэлеперадачу.

Чытанне па асобах, інсцэніраванне і мізансцэніраванне эпізодаў з літаратурных твораў.

Выкананне творчых заданняў, абумоўленых жанравай прыродай мастацкага тэксту.

Асноўныя патрабаванні да вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў VI класа

У выніку засваення зместу навучання беларускай літаратуры вучні павінны

ведаць:

- аўтараў, назвы і змест вывучаных твораў;
- адметныя ўласцівасці народных і літаратурных песень;
- выяўленчыя сродкі мастацкай выразнасці мовы;
- творы для завучвання на памяць;

умець:

- выразна, у патрэбным тэмпе чытаць уголас літаратурныя творы, выяўляючы аўтарскую пазіцыю і свае адносіны да адлюстраванага;
- узнаўляць мастацкія карціны, створаныя пісьменнікам;
- самастойна дзяліць твор на часткі;
- складаць план невялікага апавядальнага твора ці ўрыўка з яго;
- сцісла, выбарачна або падрабязна вусна пераказваць невялікі

апавядальны твор ці ўрывац з яго;

- вылучаць эпізоды ці дэталі, важныя для характарыстыкі дзейных асоб; знаходзіць сувязь паміж падзеямі ў вывучаным творы;
- знаходзіць выяўленчыя сродкі мовы і з дапамогай настаўніка вызначаць іх ролю ў стварэнні вобраза, раскрыцці тэмы твора;
- характарызаваць героя мастацкага твора па яго ўчынках, паводзінах, перажываннях;
- рыхтаваць вусныя сачыненні з элементамі апісання і разважання (разгорнуты адказ, адказ на пытанне і паведамленне пра героя), апісваць свае ўражанні і назіранні аб падзеях і з'явах жыцця;
- даваць вусны водгук на самастойна прачытаны літаратурны твор і на творы іншых відаў мастацтва, выказваючы свае адносіны да герояў і падзей;
- карыстацца даведачным апаратам вучэбнага дапаможніка.

Вучні могуць

выкарыстоўваць сфарміраваныя веды і ўменні для:

- асобнага ўспрымання, засваення і асэнсавання мастацкіх тэкстаў, фарміравання чытацкай культуры, літаратурных і эстэтычных густаў (літаратурная кампетэнцыя);
- засваення сістэмы каштоўнасных адносін да рэчаіснасці, да людзей, да сябе, зафіксаванай у творах беларускай літаратуры (каштоўнасна-светапоглядная кампетэнцыя);
- авалодання асноўнымі відамі маўленчай дзейнасці (вуснай, пісьмовай, сітуацыйнай і г. д.) (маўленчая кампетэнцыя);
- набывання вопыту камунікатыўнай дзейнасці праз ажыццяўленне дыялогу з тэкстам мастацкага твора, яго аўтарам, іншымі чытачамі, адзінкавым тэкстам і мноствам кантэкстаў (камунікатыўная кампетэнцыя);
- усведамлення літаратуры як феномена культуры, нацыянальна-культурнай спецыфікі беларускай літаратуры (культуралагічная кампетэнцыя);
- набывання вопыту культуратворчай дзейнасці: авалоданне сістэмай цэласных аперацыянальных комплексаў розных відаў творчай дзейнасці (культуратворчая кампетэнцыя).

VII клас
ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА
(53 гадзіны)

Уводзіны (1 гадзіна)

Мастацтва ў жыцці народа. Літаратура сярод іншых відаў мастацтва. Талент у мастацтве. Вобраз мастака (музыкі) у беларускіх літаратурных творах.

I. ЛІТАРАТУРА — МАСТАЦТВА СЛОВА

(4 гадзіны)

Я к у б К о л а с. «У яго быў свет цікавы...» (урывак з паэмы «Сымон-музыка»). Незвычайна адораная натура хлопчыка. Сымонка — прыроджаны паэт. Выключная ўражлівасць, тонкае адчуванне характава навакольнага свету, яго гукаў і фарбаў, паэтычнае адухаўленне прыроды.

Я н к а К у п а л а. «Курган». Тэма мастацтва і мастака. Вобраз гусяра як выразніка народнага светапогляду, неадольнага імкнення народа да справядлівасці, свабоднага жыцця.

Князь як увасабленне зла. Сутыкненне духоўнасці, маральнасці, гуманізму з бездухоўнасцю, эгаізмам і бесчалавечнасцю — галоўны канфлікт твора. Маральная перамога гусяра над князем. Рамантычны характар сюжэта, вобразаў паэмы, асаблівасці кампазіцыі. Сувязь твора з фальклорам.

Тэорыя літаратуры. Літаратура як мастацтва слова. Паэма як жанр (пачатковае паняцце).

Мастацтва⁴. М у з ы к а: *І. Лучанок.* Кантата «Курган» (паводле паэмы Янкі Купалы); *В. Іваноў.* Музыкальная паэма «Сымон-музыка» (для аркестра беларускіх народных інструментаў); *Л. Шлег.* Сімфанічная паэма «Сымон-музыка»; творы па беларускай літаратуры для завучвання на памяць (паэмы, вершы, проза, песні): мастацкае

⁴* Разгляд твораў рубрыкі «Мастацтва», якія выкарыстоўваюцца ў якасці ілюстрацыйнага матэрыялу, адбываецца ў першую чаргу з апорай на вядомае і на выбар настаўніка. Дадатковыя гадзіны для знаёмства з такімі творамі вучэбнай праграмай не прадугледжаны.

электроннае выданне на 2 кампакт-дысках. — Мінск: Мастацкая літаратура, 2006—2007. — (Бібліятэка школьніка).

Жывапіс: А. Цыркуноў. «Гусляр»; Х. Ліўшыц. «Музыка»; М. Басалыга. «Курган»; В. Шаранговіч. «Курган».

Тэатральнае мастацтва: спектакль «Сымон-музыка» (Нацыянальны акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы, рэж. М. Пінігін).

II. ВЕРШАВАНЫЯ І ПРАЗАІЧНЫЯ МАСТАЦКІЯ ТВОРЫ

(5 гадзін)

Якуб Колас. «Ручэй». Вобраз ручая ў вершы. Эмацыянальная выразнасць твора, паэтычная адухоўленасць вобраза ручая і карцін наваколля. Замілаванне прыгажосцю роднай прыроды, перададзенае праз шматлікія яркія эпітэты, метафары. Рытмічнасць мовы верша.

Тарас Хадкевіч. «Крынічка». Мастацкая замалёўка крынічкі ў празайчным творы. Разгорнутасць, канкрэтнасць апісання, уласцівая прозе ўвага да жыццёвых падрабязнасцей, нетаропкасць, разважлівасць аповеду, роўнасць інтанацыі. Празаічная, свабодна арганізаваная мова твора.

Васіль Быкаў. «Незагойная рана». Драматычны змест твора. Нясцерпная туга старой Тэклі па сыне, які не прыйшоў з вайны. Шматбаковае падрабязнае апісанне жыцця і побыту жанчыны-маці, яе знешняга аблічча (партрэт), паводзін, цяжкіх перажыванняў. Роля ўспамінаў, сну аб вяртанні Васілька з вайны, эпізядычных персанажаў (калгаснага пісьманосца, суседкі Ульянкі, хлопца на малатарні), пейзажных замалёвак у раскрыцці драматызму становішча старой жанчыны, якая страціла сына. Псіхалагічнае майстэрства Васіля Быкава ў паказе абставін і характараў.

Васіль Зуёнак. «З вайны сустрэлі мацяркi сыноў...». Абагульнена-эмацыянальнае раскрыццё тэмы ў вершы. Паэтычнае выяўленне бясконцага гора маці, якія страцілі сваіх дзяцей на вайне. Адрозненні ў празайчным і паэтычным адлюстраванні тэмы чалавечага гора ў апавяданні Васіля Быкава і ў вершы Васіля Зуёнка.

Тэорыя літаратуры. Пейзаж і яго роля ў мастацкім творы. Асаблівасці паэтычных і празаічных твораў. Рытм і рыфма (пачатковыя паняцці).

Мастацтва. М у з ы к а: *М. Чуркін.* «Ручэй» (сл. Я. Коласа); *Ю. Семяняка.* «Нашы маці» (сл. А. Бачылы); *Я. Глебаў* «За бацькамі — сыны» (сл. П. Макаля).

Ж ы в а п і с: *М. Залозны.* «Салдаткі».

Ш. ПАЭЗІЯ. РАЗНАСТАЙНАСЦЬ ІДЭЙНА-ЭСТЭТЫЧНАГА ПАФАСУ ПАЭТЫЧНЫХ ТВОРАЎ

(9 гадзін)

М а к с і м Т а н к. «Паэзія». Мастацкае асэнсаванне сутнасці і прызначэння паэзіі. Абагульненне ў вершы розных бакоў жыцця: светлых мар і гераічных здзяйсненняў, вялікіх надзей і горкіх расчараванняў. Параўнанні-азначэнні як сродак раскрыцця зместу і ідэйнага сэнсу верша.

М а к с і м Б а г д а н о в і ч. «Маёвая песня» («Па-над белым пухам вішняў...»). Майстэрства Максіма Багдановіча ў перадачы шматколернасці навакольнага свету, тонкіх адценняў яго гукавой гамы. Зрокавыя і слыхавыя асацыяцыі ў вершы. Роля эпітэтаў, метафар, гукапісу. Вершаваны памер і рытмічныя асаблівасці твора.

Д а н у т а Б і ч э л ь. «Роднае слова». Прызнанне ў любові да роднага краю, роднай мовы праз паэтычныя звароты, метафарычныя тропы, эпітэты. Роля адухаўленняў і ўвасабленняў у стварэнні вобраза Радзімы.

М і к о л а А р о ч к а. «Хлеб роднай мовы». Сардэчная прачуласць, эмацыянальная пранікнёнасць паэтычнай споведзі паэта. Прызнанне ў любові да роднай зямлі праз паэтызацыю вобраза хлеба — духоўнага скарбу і сімвала дабрабыту чалавека. Вобразнае багацце верша, мастацкая выразнасць і пластычнасць мовы. Рытмічны малюнак і гукавая інструментоўка твора. Роля падтэксту ў раскрыцці патрыятычнага пафасу верша.

Е ў д а к і я Л о с ь. «Дзяўчаты мінулай вайны». Спалучэнне лірычнага, грамадзянскага і трагічнага ў вершы. Вайна як час «будзённага гераізму»: апісанне рэалій ваеннага жыцця ў творы. Роля сродкаў мастацкай выразнасці ў раскрыцці збіральнага вобразу

«дзяўчына на вайне»: тропы, асаблівасці паэтычнага сінтаксісу, рытміка-інтанацыйнага малюнку. Гуманістычны пафас верша.

Н і л Г і л е в і ч. «**Маці**». Разгорнутае паэтычнае прызнанне ў любові да маці. Форма ўспамінаў, задушэўнасць размовы, звернутае да маці. Роля тропаў і паэтычнага сінтаксісу ў раскрыцці мастацкай ідэі верша.

Я к у б К о л а с. «**Дзядзька-кухар**» (урывак з паэмы «**Новая зямля**»). Майстэрства паэта ў абмалёўцы характару дзядзькі Антося, выяўленне яго душэўнай дабрывы, чуласці, вынаходлівасці, педагогічнага таленту. Камічнасць сітуацый як аснова гумару. Народнасць мовы.

Тэорыя літаратуры. Паэзія як тып мастацтва слова. Роля рытму ў паэтычных творах. Гукапіс. Вершаскладанне. Віды стоп і памераў у вершах. Двухскладовыя і трохскладовыя стопы (пачатковыя паняцці). Падтэкст у паэтычных творах (пачатковае паняцце).

Мастацтва. М у з ы к а: *І. Палівода.* «Па-над белым пухам вішняў» (сл. М. Багдановіча).

Ж ы в а п і с: *І. Рэй.* «З вогненнай вёскі»; *М. Савіцкі.* «Лічбы на сэрцы»; альбом; *Г. Бржасоўскі.* «Лён»; *Ф. Жураўкоў.* «Лён»; *І. Давідовіч.* «Вершы»; *Л. Ран.* «Дзядзька Антось».

IV. АДЛЮСТРАВАННЕ ЖЫЦЦЯ Ў ПРАЗІЧНЫХ ТВОРАХ

(14 гадзін)

З м і т р о к Б я д у л я. «**На Каляды к сыну**». Бацькі і дзеці: праблемы маральнасці, гуманнасці, вернасці свайму народу. Сацыяльны змест калізіі. Псіхалагізм апавядання, майстэрства пісьменніка ў раскрыцці думак і перажыванняў старой Тэклі. Характарыстыка сына Тэклі Лаўрука праз канкрэтныя выразныя дэталі. Роля пейзажу ў творы.

І в а н Н а в у м е н к а. «**Настаўнік чарчэння**». Роля асобы настаўніка ў фарміраванні жыццёвых перакананняў вучняў. Нетрадыцыйны падыход аўтара да раскрыцця псіхалогіі Апалінарыя Феакціставіча. Адлюстраванне ў вобразе Косці Кветкі ідэі настаўніка — любіць сваю Радзіму і быць гатовым аддаць за яе жыццё. Роля мастацкай дэталі ў раскрыцці вобразаў галоўных герояў. Абвостранасць гуманістычнай думкі апавядання.

Я н к а Б р ы л ь. «Урокі пані Мар’і» (урывак з аповесці «Сіročы хлеб»). Пані Мар’я як школьны настаўнік і настаўнік у жыцці: яе ўплыў на духоўнае сталенне асобы Даніка Мальца. Майстэрства пісьменніка ў раскрыцці вобразаў-персанажаў. Выразнасць апісанняў, дыялогі, характэрныя дэталі ў творы.

У л а д з і м і р Ш ы ц і к. «Лісцік серабрыстай таполі». Займальнасць сюжэта апавядання. Дапытлівасць і няўрымслівасць падлеткаў у пазнанні таямніц наваколля і свету. Роля аповеду і дыялогу ў творы.

М і к о л а Л у п с я к о ў. «Мэры Кэт». Асаблівасці адлюстравання жыцця ў творы: характарыстыка герояў, паказ іх узаемаадносін, нараджэння першага кахання, якое адкрывае «радасную прыгажосць жыцця». Мяккі гумар, лірызм, адзнакі лёгкай іроніі ў апавяданні. Паэтычная выразнасць мовы.

Тэорыя літаратуры. Проза як тып мастацтва слова. Мастацкая дэталі і яе роля ў праявітых творах. Аповед, апісанне, дыялог як спосабы раскрыцця зместу ў апавядальных творах. Віды апісанняў: пейзаж, партрэт.

Мастацтва. Ж ы в а п і с: М. Казакевіч. «Юнацтва»; С. Гарачаў. «Дзяцінства»; Б. Кузняцоў. «Дзеці».

V. ПАЭЗІЯ Ў ПРОЗЕ І ПРОЗА Ў ПАЭЗІІ

(3 гадзіны)

З м і т р о к Б я д у л я. «Шчасце не ў золаце». Выяўленне ўласнага гонару простага чалавека перад спакусай багатага жыцця. Лаканізм формы, ужыванне сродкаў, якія ўзмацняюць эмацыянальную выразнасць мовы (эпітэты, інверсія) як адзнакі паэтычнасці твора.

М а к с і м Т а н к. «Дрэвы паміраюць...». А л е с ь Р а з а н а ў. «У парку...». Паэзія ў формах свабодна арганізаванай мовы. Элементы рытмічнасці ў свабодным вершы. Схільнасць свабоднага верша да філасофскага зместу, нечаканых асацыяцый: аб жыцці і часе, аб вечным імкненні чалавека да пазнання свету і яго пераўтварэння, паэтызацыя пачуццяў і перажыванняў. Лаканічнасць. Падтэкст.

Тэорыя літаратуры. Паэтычная (лірычная) проза (пачатковае паняцце). Свабодны верш (пачатковае паняцце).

Мастацтва. Жывапіс: М. Басалыга. Ілюстрацыі да зборнікаў Максіма Танка; *Б. Звінаградскі.* «Сож. Вялікая вада», «Пойма ракі Бярэзіны».

VI. ПАКАЗ ЖЫЦЦЯ Ў МАСТАЦКАЙ ЛІТАРАТУРЫ, ПУБЛІЦЫСТЫЦЫ І НАВУЦЫ

(9 гадзін)

Цётка. «Шануйце роднае слова». Патрыятычны пафас артыкула, заклапочанасць лёсам роднай культуры. Прыёмы і сродкі ўздзеяння на пачуцці і думкі чытача ў публіцыстычным творы: лагічныя довады і эмацыянальныя звароты, заклікі да актыўнай дзейнасці ў падтрымку роднай культуры.

Уладзімір Караткевіч. «Зямля пад белымі крыламі» (скарочана). Цыкл мастацкіх нарысаў пра Беларусь, яе гісторыю, прыроду, культурныя традыцыі народа. Патрыятычная ідэя ў нарысах. Роля гумарыстычных, іранічных элементаў у выяўленні аўтарскіх адносін да асобных жыццёвых з’яў. Назіральнасць пісьменніка. Дакументальнасць жыццёвага матэрыялу. Сувязь твора з этнаграфічнай навукай. Сродкі мастацкага паказу жыцця ў нарысах. Публіцыстыка як разнавіднасць прозы.

Леанід Дайнека. «Меч князя Вячкі» (пяты раздзел — скарочана). Вобразы князя Вячкі і яго дружыннікаў. Іх ворагі — крыжакі. Прыгодніцкія элементы ў сюжэце. Роля фантазіі пісьменніка ў стварэнні карцін мінулага. Асаблівасці адлюстравання гістарычных падзей у мастацкім творы і навуковай літаратуры (урывак з раздзела «Супрацьстаянне крыжакам» вучэбнага дапаможніка па гісторыі).

Уладзімір Караткевіч. «Балада пра Вячку, князя людзей простых». Паэтычнае ўвасабленне вобраза Вячкі як героя-патрыёта, змагара супраць ворагаў Радзімы — крыжакоў. Мужнасць, адвага героя, яго непрымірымасць да захопнікаў, рашучасць змагацца нават у безвыходнай сітуацыі. Эмацыянальная напружанасць аповеду, багацце гіпербалічных тропай. Гераічны пафас твора.

Тэорыя літаратуры. Публіцыстыка як від літаратуры. Адрозненне мастацкага адлюстравання жыцця ад навуковага. Нарыс як жанр. Балада як жанр (пачатковае паняцце).

Мастацтва. Жывапіс: *Г. Вашчанка.* «Мацярынскія крылы»; *У. Старчакоў.* «Зноў на радзіму»; *Н. Шчасная.* «У гэта веру».

Граўюры: *Ф. Бразоўскі.* «Гара Міндоўга ў Навагрудку» (гравюра XIX ст.).

Рэзерв вучэбнага часу (1 гадзіна)

Паўтарэнне і падагульненне вывучанага за год (1 гадзіна)

Усяго:

на вывучэнне твораў — 47 гадзін;

на творчыя работы — 4 гадзіны;

на ўрокі па творах для дадатковага чытання — 2 гадзіны.

СПІС ТВОРАЎ ДЛЯ ЗАВУЧВАННЯ НА ПАМЯЦЬ І МАСТАЦКАГА РАСКАЗВАННЯ

Янка Купала. «Курган» (любы раздзел на выбар вучняў).

Якуб Колас. «Ручэй».

Максім Багдановіч. «Маёвая песня» («Па-над белым пухам вішняў...»).

Мікола Лупсякоў. Урывак з апавядання «Мэры Кэт» (пачынаючы са слоў «Я чую... Я чую, як шуміць вецер...» і да канца твора).

Максім Танк. «Дрэвы паміраюць».

СПІС ТВОРАЎ ДЛЯ ДАДАТКОВАГА ЧЫТАННЯ

Вячаслаў Адамчык. «Урок арыфметыкі».

Уладзімір Аляхновіч. «Першае каханне».

Янка Брыль. «Сірочы хлеб».

Алена Васілевіч. «Горкі ліпавы мёд».

Жуль Верн. «Таямнічы востраў».

Анатоль Вяцінскі. «Рэквіем па кожным чацвёртым».

Уладзімір Караткевіч. «Кніганошы».

Джэк Лондан. «Белы клык».

Уладзімір Мазго. «Адвечныя скарбы Радзімы».

Павел Місько. «Эрпіды на планеце Зямля».

Іван Навуменка. «Жуль Верн».

Яраслаў Пархута. «Апошні гусяр».

Янка Сіпакоў. «Зялёны лісток на планеце Зямля».

Андрэй Федарэнка. «Афганская шкатулка».

Міхась Чарняўскі. «Страла расамахі».

Уладзімір Шыцік. «Зорны камень».

АСНОЎНЫЯ ВІДЫ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ПА ЛІТАРАТУРЫ Ў VII КЛАСЕ

Чытанне мастацкага твора і паўнаўважанае яго ўспрыманне.

Беглае чытанне мастацкіх, навукова-папулярных і публіцыстычных тэкстаў. Выразнае чытанне мастацкіх твораў (паэтычных, празаічных).

Складанне плана празаічнага твора ці ўрыўка з яго.

Назіранне за мовай і асаблівасцямі будовы мастацкага твора.

Вуснае слоўнае маляванне.

Мастацкае расказванне.

Каменціраванне мастацкага тэксту.

Супастаўленне мастацкіх твораў розных аўтараў.

Устанаўленне асацыятыўных сувязей літаратурнага твора з творамі жывапісу і музыкі.

Стварэнне ілюстрацый да літаратурнага твора і іх прэзентацыя.

Вусны і пісьмовы пераказ (выбарачны, падрабязны, творчы) невялікага празаічнага твора ці ўрыўка з яго.

Вуснае і пісьмовае сачыненне-разважанне па вывучаным творы: разгорнуты адказ на пытанне, праблемная характарыстыка (індывідуальная, параўнальная, групавая) герояў твора. Складанне плана ўласнага вуснага і пісьмовага выказвання.

Вусны і пісьмовы водгук на самастойна прачытаны твор, твор выяўленчага мастацтва, прагледжаныя кінафільм, тэлеперадачу (з матывацыяй уласных адносін да герояў і падзей).

Сачыненне на аснове асабістых назіранняў, уражанняў аб па-дзеях і з'явах жыцця.

Чытанне па асобах, інсцэніраванне і мізансцэніраванне эпизодаў з літаратурных твораў.

Выкананне творчых заданняў, абумоўленых жанравай прыродай мастацкага тэксту.

АСНОЎНЫЯ ПАТРАБАВАННІ ДА ВЫНІКАЎ ВУЧЭБНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ ВУЧНЯЎ VII КЛАСА

Вучні павінны:

в е д а ц ь:

аўтараў, назвы і змест праграмных твораў;

сюжэт апавядальных твораў, учынкi і ўзаемаадносіны пер-санажаў;

асаблівасці паэтычных і пражайчных твораў, вершаванай і пражайчнай мовы;

асаблівасці публіцыстычных твораў і іх адрозненне ад мастацкіх твораў;

адрозненне мастацкага адлюстравання жыцця ад навуковага;

творы, прапанаваныя для завучвання на памяць;

у м е ц ь:

правільна і ў дастаткова хуткім тэмпе чытаць уголас мас-тацкія, навукова-папулярныя і публіцыстычныя тэксты;

супастаўляць блізкія па тэме творы розных мастацкіх сістэм (паэзіі, прозы) і вызначаць іх асаблівасці ў паказе жыцця;

сцісла, выбарачна або падрабязна пераказваць (вусна або пісьмова) невялікі апавядальны твор ці ўрывац з яго;

выдзяляць эпізоды або дэталі, важныя для характарыстыкі дзейных асоб, устанаўліваць прычынна-выніковую сувязь паміж падзеямі і паводзінамі герояў;

характарызаваць героя літаратурнага твора па яго ўчынках, паводзінах, перажываннях;

знаходзіць у тэксце выяўленчыя сродкі мовы і такія спосабы раскрыцця зместу, як апавед, апісанне, партрэт, пейзаж, дыялог, вызначаць іх ролю ў стварэнні вобраза, раскрыцці ідэі твора;

складаць план пражайчнага твора або асобных яго раздзелаў;

рыхтаваць вуснае сачыненне-разважанне (разгорнуты адказ на пытанне і паведамленне пра героя); апісанне сваіх жыццёвых уражанняў, роздумаў аб розных з'явах жыцця;

даваць водгук (вусна) на самастойна прачытаны літаратурны твор (выказванне сваіх адносін да герояў, падзей).

Вучні могуць **в ы к а р ы с т о ў в а ц ь** сфарміраваныя веды і ўменні:

для асобаснага ўспрымання, засваення і асэнсавання мастацкіх тэкстаў, фарміравання чытацкай культуры, літаратурных і эстэтычных густаў (*літаратурная кампетэнцыя*);

засваення сістэмы каштоўнасных адносін да рэчаіснасці, да людзей, да сябе, зафіксаванай у творах беларускай літаратуры (*каштоўнасна-светапоглядная кампетэнцыя*);

авалодання асноўнымі відамі маўленчай дзейнасці (вуснай, пісьмовай, сітуацыйнай і г. д.) (*маўленчая кампетэнцыя*);

набыцця вопыту камунікатыўнай дзейнасці праз ажыццяўленне дыялогу з тэкстам мастацкага твора, яго аўтарам, іншымі чытачамі, адзінкавым тэкстам і мноствам кантэкстаў (*камунікатыўная кампетэнцыя*);

усведамлення літаратуры як феномена культуры, нацыянальна-культурнай спецыфікі беларускай літаратуры (*культуралагічная кампетэнцыя*);

набыцця вопыту культуратворчай дзейнасці — авалоданне сістэмай цэласных аперацыянальных комплексаў розных відаў творчай дзейнасці (*культуратворчая кампетэнцыя*).